

دانشگاه پیام نور

روان شناسی اجتماعی

(رشته روان شناسی)

دکتر یوسف کریمی

www.ketab.ir

کریمی، یوسف، ۱۳۲۳-
 روان‌شناسی اجتماعی (رشته روان‌شناسی) / تألیف یوسف کریمی. ویراستار
 علمی: علی اکبر سیف. تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۴.
 شانزده، ۳۴۹ ص: مصور. (دانشگاه پیام‌نور: ۱۱۵۸. گروه روان‌شناسی؛ ۱۳۵)
 فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
 کتاب‌نامه: ص. ۳۴۷-۳۴۹.
 ۱. آموزش از راه دور - ایران. ۲. روان‌شناسی اجتماعی - آموزش برنامه‌ای.
 الف. دانشگاه پیام نور. ب. عنوان.
 LC ۵۸۰۸ / الف ۹۵۴۶۲
 ۳۷۸ / ۱۷۵۰۹۵۵
 ۱۳۸۴
 کتابخانه ملی ایران
 ۱۷۲۶۱ - ۸۴ م

دانشگاه پیام نور

روان‌شناسی اجتماعی

دکتر یوسف کریمی

ویراستار علمی: دکتر علی اکبر سیف

طراح آموزشی: محمدحسن امیر تیموری

حروفچینی و نمونه‌خوانی: مدیریت تدریس

طراح جلد و رسام: فرزانه شعاع

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: انتشارات دانشگاه پیام‌نور

شمارگان: ۱۰۰۰۰ نسخه

نویت و تاریخ چاپ: چاپ اول آبان ۱۳۸۴

شابک ۹۶۴-۳۸۷-۱۸۴-۳

ISBN 964 - 387 - 184 - 3

کلیه حقوق برای دانشگاه پیام‌نور محفوظ است.

قیمت: ۲۱۵۰۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتابهای دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف به صورت درسنامه، آزمایشی، قطعی، متون آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک‌درسی چاپ می‌شود. کتاب درسنامه (د) نخستین ثمره کوششهای علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصلهای مصوب تهیه می‌شود و پس از داوری علمی در گروههای آموزشی، بدون طراحی آموزشی و ویرایش چاپ می‌شود. با تجدیدنظر صاحب اثر و دریافت بازخوردها و اصلاح نارساییها، درسنامه با طراحی آموزشی، ویرایش، و طراحی فنی - هنری به صورت آزمایشی (آ) چاپ می‌شود. با دریافت نظرهای اصلاحی، صاحب اثر در کتاب تجدید نظر می‌کند و کتاب به صورت قطعی (ق) چاپ می‌شود. در صورت ضرورت، در کتابهای چاپ قطعی نیز تجدید نظرهای اساسی به عمل می‌آید یا متناسب با پیشرفت علوم و فناوری بازنویسی می‌شوند. متون آزمایشگاهی (م) متونی است که دانشجویان با استفاده از آن و راهنمایی مربیان کارهای عملی آزمایشگاهی را انجام می‌دهند. کتابهای فرادرسی (ف) و کمک‌درسی (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه می‌شوند. کتابهای فرادرسی با تأیید معاونت پژوهشی و کتابهای کمک‌درسی با تأیید شورای انتشارات تهیه می‌شوند.

مدیریت تدوین

فهرست

یازده	چهارده	مقدمه	راهنمای مطالعه
۱	۱	گفتار اول: تعریف، تاریخچه و روشهای تحقیق در روان‌شناسی اجتماعی	پیشگفتار
۱	۲	روان‌شناسی اجتماعی چیست؟	
۴	۴	سیر تاریخی روان‌شناسی اجتماعی	
۷	۷	روشهای تحقیق در روان‌شناسی اجتماعی	
۱۹	۱۹	خلاصه گفتار	
۲۰	۲۰	خودآزمایی گفتار اول	
۲۳	۲۳	گفتار دوم: نظریه‌ها در روان‌شناسی اجتماعی	
۲۳	۲۳	پیشگفتار	
۲۵	۲۵	ماجرای تاریخی راسپوتین	
۲۸	۲۸	نظریه‌های روان‌شناسی اجتماعی و تعبیر و تفسیر ماجرای راسپوتین	
۲۸	۲۸	نظریه‌های محرک - پاسخ	
۳۰	۳۰	نظریه‌های شناختی	
۴۳	۴۳	خلاصه گفتار	
۴۴	۴۴	خودآزمایی گفتار دوم	
۴۷	۴۷	گفتار سوم: رفتار در گروهها	
۴۷	۴۷	پیشگفتار	
۵۰	۵۰	نفوذ اجتماعی	
۵۱	۵۱	اثرات گروه تماشاچیان	
۵۱	۵۱	تأثیر اجتماعی	
۵۳	۵۳	الگوی انگیزشی تأثیر حضور دیگران	
۵۵	۵۵	تماشاچیان فعال	
۶۰	۶۰	امکانات ارتباط	
۶۳	۶۳	انسجام	
۶۴	۶۴	عملکرد گروه	
۶۷	۶۷	گروههای ویژه	

۷۰	خلاصه گفتار
۷۲	خودآزمایی گفتار سوم
۷۳	گفتار چهارم: نفوذ اجتماعی و کنترل
۷۳	پیشگفتار
۷۵	همنوایی
۷۶	آزمایشهای مربوط به همنوایی
۷۸	عوامل موقعیتی مؤثر بر میزان همنوایی
۷۹	نکات چندی در مطالعه همنوایی
۸۲	کنترل
۸۳	توهم کنترل
۸۵	پیامدهای اعتقادی به داشتن کنترل
۸۸	تفاوتهای فردی در درک کنترل
۸۹	واکنش در برابر از دست دادن کنترل
۹۷	خلاصه گفتار
۹۹	خودآزمایی گفتار چهارم
۱۰۱	گفتار پنجم: رهبری و مدیریت
۱۰۱	پیشگفتار
۱۰۳	جستجو برای یافتن خصیصه‌های رهبری
۱۰۶	نظریه «بزرگمرد» در رهبری
۱۰۸	نظریه «جبر اجتماعی و روح زمان» در رهبری
۱۱۲	عوامل مؤثر کارآیی رهبری
۱۱۳	نظریه اقتضایی فیدلر در رهبری
۱۱۶	الحاق عناصر به یکدیگر
۱۱۹	مدیران و تغییر
۱۲۰	تعامل بین رهبر و پیروان
۱۲۲	خلاصه گفتار
۱۲۶	خودآزمایی گفتار پنجم
۱۲۹	گفتار ششم: اطاعت و فرمانبرداری
۱۲۹	پیشگفتار
۱۳۳	عوامل مؤثر بر اطاعت و فرمانبرداری
۱۳۳	الف) وضعیت قربانی
۱۳۴	ب) حضور یا عدم حضور دستوردهنده در صحنه
۱۳۴	ج) اعتبار مؤسسه
۱۳۵	د) وجود سرمشق و الگو
۱۴۰	روشهای جلب اطاعت
۱۴۳	خلاصه گفتار
۱۴۴	خودآزمایی گفتار ششم

۱۴۷	گفتار هفتم: رفتار ناظران در موقعیتهای اضطراری
۱۴۷	پیشگفتار
۱۵۰	ویژگیهای موقعیت اضطراری
۱۵۱	وضعیت فرد ناظر و درک او از موقعیت اضطراری
۱۵۱	وضعیت فرد نیازمند به کمک
۱۵۳	مقایسه جوامع ساده و پیچیده
۱۵۷	خلاصه گفتار
۱۵۸	خودآزمایی گفتار هفتم
۱۶۱	گفتار هشتم: اخلاق و ارزشهای اخلاقی
۱۶۱	پیشگفتار
۱۶۳	الف) دیدگاه بدسرنشت بودن ذاتی انسان
۱۶۷	ب) دیدگاه نیک سیرت بودن فطری انسان
۱۶۹	پیاژه و رشد دو مرحله‌ای اخلاق در کودکان
۱۷۲	کلبرگ و نظریه شش مرحله‌ای رشد اخلاق
۱۸۰	ج) دیدگاه نه بد و نه خوب بودن ذاتی انسان
۱۸۹	اخلاق در مذهب
۱۹۳	خلاصه گفتار
۱۹۵	خودآزمایی گفتار هشتم
۱۹۷	گفتار نهم: پرخاشگری
۱۹۷	پیشگفتار
۱۹۹	۱. معتقدان به ذاتی بودن پرخاشگری
۲۰۳	۲. معتقدان به منشأ اجتماعی داشتن پرخاشگری
۲۰۶	جمع‌بندی دو نقطه نظر
۲۰۷	نقش رسانه‌های همگانی در آموزش پرخاشگری
۲۱۰	کنترل پرخاشگری
۲۱۰	۱. دیدگاه زیست‌شناختی و غریزی بودن پرخاشگری
۲۱۱	۲. دیدگاه انگیزشی
۲۱۳	۳. دیدگاه یادگیری اجتماعی
۲۱۶	خلاصه گفتار
۲۱۶	خودآزمایی گفتار نهم
۲۱۹	گفتار دهم: نگرشها و چگونگی تکوین آنها
۲۱۹	پیشگفتار
۲۲۰	تعاریف
۲۲۱	ویژگیهای نگرشها
۲۲۸	تکوین نگرشها
۲۳۷	خلاصه گفتار
۲۳۸	خودآزمایی گفتار دهم

۲۴۱	گفتار یازدهم: چهارجوبهای نظری برای مطالعه نگرشها
۲۴۱	پیشگفتار
۲۴۳	۱. الگوی شرطی شدن و تقویت
۲۴۶	۲. الگوی مشوقها و تعارضها
۲۴۷	۳. الگوی هماهنگی شناختی
۲۴۷	الف) دیدگاه تعادل
۲۴۹	ب) دیدگاه توافق
۲۵۴	روابط متقابل در درون ساخت-شناختی
۲۵۷	خلاصه گفتار
۲۵۸	خودآزمایی گفتار یازدهم
۲۶۱	گفتار دوازدهم: الگوهای تغییر نگرشها
۲۶۱	پیشگفتار
۲۶۳	الف) الگوهای یادگیری محرک - پاسخی تغییر نگرش
۲۷۵	ب) الگوهای شناختی تغییر نگرش
۲۷۵	۱. الگوی قضاوت اجتماعی
۲۸۲	۲. الگوی هماهنگی شناختی
۲۸۲	۳. الگوی ناهماهنگی شناختی
۲۸۸	ج) الگوی کارکردی
۲۹۲	وقتی نگرشها تغییر نمی‌کنند
۲۹۲	الف) تغییر انتظاری نگرش
۲۹۳	ب) مقاومت در برابر متقاعدسازی
۲۹۵	ج) راههای مرکزی و پیرامونی به متقاعدسازی
۲۹۶	خلاصه گفتار
۲۹۸	خودآزمایی گفتار دوازدهم
۳۰۱	گفتار سیزدهم: اندازه‌گیری و سنجش نگرشها
۳۰۱	پیشگفتار
۳۰۳	۱. مقیاسهای نگرش
۳۰۳	الف) مقیاس فاصله‌های یکسان نما یا مقیاس ترستون
۳۰۴	ب) مقیاس مجموع درجه‌بندی یا مقیاس لیکرت
۳۰۵	ج) مقیاس آمادگی برای عمل
۳۰۶	د) مقیاس فاصله اجتماعی یا مقیاس یوگاردوس
۳۱۰	۲. مصاحبه زمینه‌یاب
۳۱۱	۳. فنون پوشیده یا مبدل
۳۱۳	خلاصه گفتار
۳۱۴	خودآزمایی گفتار سیزدهم
۳۱۷	گفتار چهاردهم: کاربرد روان‌شناسی اجتماعی در جامعه
۳۱۷	پیشگفتار
۳۱۸	تاریخچه تحقیقات روان‌شناسی اجتماعی

۳۱۹	کورت لوین و جهت‌گیری به سوی عمل پژوهشی
۳۲۱	بررسی چند مسئله روان‌اجتماعی
۳۳۲	مسائل اجتماعی و چگونگی حل آنها
۳۳۷	ماهیت تغییر اجتماعی
۳۳۷	خط‌مشی‌های تغییر اجتماعی
۳۴۰	نقش عالم اجتماعی در تغییر
۳۴۲	خلاصه گفتار
۳۴۴	خودآزمایی گفتار چهاردهم
۳۴۵	خودآزمایی نهایی
۳۴۷	کتابنامه

www.ketab.ir

مقدمه

روانشناسی به عنوان علم مطالعه رفتار، در جهان امروز گستردگی و کاربرد خارق‌العاده‌ای یافته است. رشته‌های روان‌شناسی آنچنان متعدد و متنوع شده‌اند و نیاز به آن آنچنان طبیعی و عادی شده است که امروز تقریباً در تمام رشته‌ها و به‌ویژه در رشته‌های علوم انسانی آشنا شدن دانشجویان با روان‌شناسی به صورت یک ضرورت حتمی درآمده است.

بخش عمده‌ای از زندگی آدمی، به عنوان موجودی اجتماعی، در مناسبات و روابط متقابل او با دیگران خلاصه می‌شود. اما این مناسبات متقابل نیز مانند سایر رفتارهای آدمی بدون حساب و کتاب و بدون نظم و قانون نیست. مثلاً نقشهای مختلفی را که ما در زندگی خود به عنوان فرزند یک خانواده، پدر یا مادر، معلم یا دانشجو، و بالاخره عضوی از اعضای جامعه برعهده داریم در نظر بگیرید. طبیعی است که رفتارهای ما به تناسب هر یک از نقشهایی که برعهده داریم تفاوت می‌کند. و باز هم طبیعی است که هر یک از این رفتارهای ما تابع اصول و قوانین مشخص باشد.

روانشناسی اجتماعی از یکسو قوانین حاکم بر این رفتارهای متقابل اجتماعی را به صورت علمی مطالعه می‌کند، و از سوی دیگر رفتار فرد را در جمع و چگونگی تحت تأثیر قرار گرفتن رفتار فرد را از سوی جمع مورد نظر قرار می‌دهد. بدون تردید در مناسبات اجتماعی رفتار ما از جمع تأثیرات ویژه‌ای می‌پذیرد. مثلاً ما به عنوان دانشجو در جامعه دانشجویی همان رفتارها را نداریم که در خانواده خود به عنوان فرزند خانواده داریم. یکی از اثرات جمع بر رفتار ما آن است که حضور آن به ما احساس نیرو و قوتی اضافی می‌بخشد و به همین دلیل است که رفتار گروهها می‌تواند به صورت انقلاب، تظاهرات،

کوششهای تخریب، غارت و سوزاندن به ظهور برسد، در حالی که این گونه اعمال و رفتار به تنهایی کمتر از اشخاص سرمی‌زند. کار روان‌شناسی اجتماعی بررسی و مطالعه علمی اصول و قوانین حاکم بر این رفتارها است. به‌عنوان نمونه وقتی که می‌خوانیم در فلان قبیله ابتدایی بومیان طی مراسم خاصی در حالی که دیگ غذایی در حال جوشیدن است به دور آن دیگ به شکل گروهی می‌رقصند و حرکاتی جمعی انجام می‌دهند و بعد در همان حال دست خود را در دیگ در حال جوشیدن فرو می‌برند و تکه‌ای غذا از آن برمی‌دارند بدون اینکه دستشان بسوزد یا وقتی که دروازش کردستان در حال سماع سیخی بلند را به‌گونه خود فرومی‌برند یا آشی در حال پختن را با دست برمی‌دارند و به دهان می‌برند، به این نتیجه می‌رسیم که حضور جمع احساس درد را در فرد ضعیف می‌کند. همچنین وقتی که می‌خوانیم فرد همواره مایل است که تأیید گروه و حمایت جمع را با خود داشته باشد و این احساس تعلق به گروه به فرد نوعی امنیت خاطر و اعتماد به نفس می‌بخشد، آنوقت می‌توانیم درک کنیم که چرا غالباً افراد می‌کوشند هم‌رنگ جماعت شوند. یا وقتی که می‌بینیم نگرشهای ما نسبت به یک شخص یا مطلب چگونه رفتار ما را در مورد آن موضوع یا شخص شکل می‌دهد و چگونه این نگرشها صورتی پایدار و مقاوم در برابر تغییر دارند، و چگونه پیشداوریها و تعصبهای ما را تعیین می‌کنند، برای ما روشن می‌شود که مطالعه قوانین حاکم بر این نگرشها تا چه حد می‌تواند مهم و اساسی باشد.

اما چند مثال ذکر شده در فوق بیانگر و نشان‌دهنده همه آنچه که در روان‌شناسی اجتماعی می‌گذرد نیست. موضوعهای متنوع و متعددی چون تبلیغات، توجیه کردنها، پیشداوری، پرخاشگری، عوامل اجتماعی رفتارهای نابهنجار، بزهکاریهای نوجوانان از جهت علل اجتماعی و ... که در همه آنها مناسبات انسانی و روابط متقابل اجتماعی نقش دارند، در حوزه مطالعه روان‌شناسی اجتماعی قرار می‌گیرند. البته به ضرورت محدود بودن امکانات و پیشگیری از تفصیل زیاد، در این کتاب تنها گزیده و گلچینی از مطالب روان‌شناسی اجتماعی عرضه می‌شود.

هدف آموزشی نهایی در تدوین کتاب حاضر عبارتست از آشنا ساختن دانشجویان با،

۱. اصول و مفاهیم بنیادی علم روان‌شناسی اجتماعی
۲. بعضی از مسائل مورد بحث این علم و کاربرد آنها در اجتماع

برای دستیابی به هدفهای آموزشی نهایی بالا مطالب کتاب در ۱۴ گفتار تنظیم شده است. هر گفتار دارای هدف آموزشی کلی و تعدادی هدفهای آموزشی جزئی است. خواننده با دستیابی به هدفهای آموزشی جزئی هر گفتار می‌تواند به هدف کلی آن گفتار برسد. نیل به مجموع هدفهای آموزشی کلی گفتارها سبب دستیابی به هدف نهایی کتاب خواهد شد. در پیشگفتار هر گفتار، شرح هدف آموزشی کلی و ریزهدفهای آموزشی جزئی آن گفتار آمده است.

www.ketab.ir

راهنمای مطالعه

اگر چه هرکسی ممکن است عادات مطالعه خاصی داشته باشد که به تدریج در او شکل گرفته و برای او به نسبت دارای کارایی است، توصیه‌های زیر می‌توانند تا حدودی در نحوه آموختن مطالب کتاب حاضر مفید بوده و احتمالاً در وقت شما صرفه‌جویی بیشتری به عمل آورند. کتابی که در دست مطالعه دارید برای یادگیری هرچه بهتر شما به صورت خودآموز تهیه شده است. سازمان‌بندی، ترتیب و توالی و نوع نگارش آن طوری انتخاب شده که بتوانید مطالب بحث شده را سهل‌تر درک کنید، آنها را بهتر به ذهن بسپارید و در موارد مقتضی به کار گیرید. به‌منظور جلوگیری از اتلاف وقت و درک بهتر مفاهیم این کتاب به پیشنهادهای زیر توجه دقیق کنید:

۱. در محیطی آرام و عاری از عوامل مخل تمرکز و توجه، کار مطالعه را آغاز کنید.
۲. قبل از شروع مطالعه کتاب، هدفهای آموزشی نهایی کتاب را در مقدمه بخوانید. این هدفها به شما خواهند گفت که هنگام مطالعه کتاب باید در پی فهم چه مطالبی باشید و چه باید یکنید تا معلوم شود که تمام مطالب را یاد گرفته‌اید. هدفهای آموزشی نهایی کتاب به شما نشان می‌دهند که در پایان مطالعه و یادگیری این درس، چه کارهایی را باید بتوانید انجام دهید. برای اینکه بتوانید کارهای خواسته شده در هدف نهایی را انجام دهید باید کل کتاب، یعنی گفتارهای مختلف آن را مطالعه و درک کنید. در هر گفتار نیز هدفهای آموزشی کلی و جزئی، روش مطالعه و انتظار نهایی ما از شما را تعیین می‌کنند. اگر بتوانید به مجموعه هدفهای کلی و جزئی گفتارهای کتاب دست یابید، در حقیقت به هدفهای نهایی کتاب رسیده‌اید. در مجموع، هدفهای آموزشی این کتاب، همانند

استاد کلاس درس، به شما می‌گویند که این درس را باید چگونه مطالعه کنید، روی چه نکاتی باید تأکید کنید و آنها را چگونه یاد بگیرید. هدفهای نهایی کتاب و هدفهای آموزشی کلی و جزئی گفتارها در عین حال برای گذراندن موفقیت‌آمیز آزمون این درس، راهنمای شما هستند. بنابراین، لازم است که در مطالعه هر گفتار، ابتدا هدف کلی گفتار، و هدفهای جزئی آن را مطالعه کنید. هنگامی که برای بار اول هدفی را می‌خوانید ممکنست معنای آن را به‌طور کامل درک نکنید. این مسئله چندان غیرطبیعی نیست. با مراجعات مجدد در ضمن مطالعه متن و یا پس از پایان کار مطالعه حتماً معنای هدفها را به‌طور کامل فهمیده و پی به اهمیت آنها خواهید برد.

۳. متن هر گفتار را یک بار به‌طور سریع مطالعه کنید. لازم نیست در این مطالعه تمام مطالب را یاد بگیرید. این کار به شما کمک می‌کند تا دیدی جامع نسبت به مطالب هر گفتار به دست بیاورید و با سازمان کلی آن آشنا شوید. به این ترتیب، مفاهیم درس به‌صورت پراکنده، تکه‌تکه و بدون ارتباط با یکدیگر به ذهن سپرده نخواهند شد. در پایان مطالعه اول سعی کنید به‌طور اجمال برای خود یا برای دیگری بگویید که بحث گفتار درباره چه موضوعی بوده و چه اصول یا قوانینی در آن مطرح شده‌اند. بار دیگر با توجه و دقت کامل به مطالعه و فهم جزئیات مطالب گفتار پردازید. قبل از شروع بار اول و دوم مطالعه و نیز در طول آن و همینطور در پایان کار، به هدفهای آموزشی کلی و جزئی گفتار رجوع کنید هدفها، رفتارهایی هستند که انتظار می‌رود پس از مطالعه کتاب کسب کرده باشید. به هیچ وجه نباید مطالب متن را بدون درک آنها حفظ کنید. در پایان مطالعه هر گفتار از خود سؤال کنید که آیا به هدفهای گفتاری که مطالعه کرده‌اید رسیده‌اید یا نه. این سؤال را یک بار دیگر و در پایان مطالعه کتاب و در مورد هدفهای آموزشی نهایی درس از خود پرسید.

۴. با پاسخ دادن به پرسشهای مطرح شده در خودآزمایی پایان هر گفتار و انجام فعالیتهای خواسته شده دانسته‌های خود را مورد ارزیابی قرار دهید. این خودآزمایها جهت کسب اطمینان از رسیدن به هدفهای جزئی و نهایتاً دستیابی به هدفهای آموزشی نهایی کتاب طرح‌ریزی شده‌اند. ضروری است که شما با صرف وقت و دقت کافی تمام فعالیتهای خودآزمایها را انجام دهید. بهتر است که پاسخهای خود را به صورت کتبی و روی کاغذ یادداشت کنید. هرگاه احساس کردید که در دادن پاسخ به هر یک از

سؤالات خودآزمای‌های پایان گفتارها با اشکال روبرو هستید، حتماً با مراجعه به متن مربوطه، اشکال خود را برطرف سازید. برای رفع اشکالات مهم خود می‌توانید از مربی درس کمک بگیرید.

۵. در طول کتاب منابعی به شما معرفی شده‌اند که شرح کامل مشخصات آنها در انتهای کتاب و تحت عنوان «کتابنامه» آمده‌است. اگر در درک بعضی از مطالب این کتاب اشکال دارید و یا در صورتی که بخواهید در مورد بعضی از مفاهیم گفتگو شده در این کتاب اطلاعات بیشتری کسب کنید، می‌توانید از این منابع استفاده کنید.

۶. در صورتی که مطالبی از کتاب غیرقابل فهم، دشوار، نارسا و یا دارای غلط چاپی، دستوری و نظایر آن باشد این مطالب یا نکات را با ذکر صفحه و سطر به دانشگاه اطلاع دهید تا در چاپهای بعدی به اصلاح آنها اقدام شود.

موفق باشید